

Eivind Karlsson: Religiøse motiv på nye veier i barnelitteraturen

Såkalt sekulær og religiøs barnelitteratur har tradisjonelt tilhørt hver sine respektive litterære kretsløp, og skillet ser ut til å holde seg. Men det betyr ikke at leserne i de to markedene tilhører to atskilte kulturer. I hyllen på barnerommet står barnebibelen side om side med *Karius og Baktus* og *Molly*.

Religiøst-kulturelle fellesarenaer oppstår på forskjellige måter, gjennom for eksempel julekonserter, i lokalt foreningsarbeid, gjennom populærmusikk og i skole og barnehage. Likevel formidles svært mye av den såkalt religiøse litteraturen gjennom egne kanaler, upåaktet av allmennkulturen. Når forfattere som skriver for et bredere marked, behandler religiøse motiv, vekker det få reaksjoner på religiøst hold. Men disse forfatterne gjør et viktig kulturarbeid ved å bygge ned grenser og alminneliggjøre religiøse erfaringer.

Denne artikkelen problematiserer begrepet religiøs barnelitteratur og analyserer tre billedbøker som viser behovet for at barnebokfeltet ser på tekster med åpne øyne, ikke minst med blikk for det religiøse.

1 "Religiøs barnelitteratur"

"Religiøs litteratur" er et begrep som har sin historie og er i allmenn bruk, men det har flere problematiske sider. Først det opplagte: En bok kan ikke være religiøs i betydningen "utøve en religion". Bøker kan ha tilknytning til det religiøse på mange ulike måter, fra tekster til kultisk bruk til utgivelser uten noen egentlig religiøs tematikk, men utgitt på religiøst forlag. Det er også problematisk at "religiøst" lenge har vært brukt synonymt med "kristent" her til lands. Generaliserende begreper kan derfor fort fungere tilslørende, og da bør man søke å erstatte ordbruken.[1]

Betegnelsen underforstår også en tvilsom todeling. Hvis noen bøker er religiøse, betyr det at de øvrige er ikke-religiøse. Det stemmer lite med virkeligheten. Bare det å gi ut en bok er et uttrykk for et syn på mening og verdier. All litteratur formidler et verdensbilde, et menneskesyn og en livsholdning. Så spør det om det er riktig å plassere dem i båser. Det er ikke slik at bøker som er skrevet for å fremme religiøs tro, nødvendigvis lykkes i dette. Ramsfjell (1985) viser talende eksempler på hvordan eldre

barnebøker kan fremme bestemte syn på voksenrolle og barneoppdragelse, der Guds dom brukes som ris bak speilet. Dermed kan en bok med en høyst tvilsom pliktetisk tendens bli stående som uttrykk for sann kristendom.[2] Da kan boken like godt kalles ukristelig.

Om uttrykket "religiøs litteratur" kan ha en viss nytte for dem som trenger skal sortere bøker i et bibliotek, er det likevel problematisk fra et litterært synspunkt. Religiøs litteratur er ikke en sjanger. Den omfatter eksempler på de fleste litterære sjangrer. Rett nok finnes det innenfor gitte tidsrom teksttyper som dominerer tilbudet fra de religiøse forlagene, og andaktsbøker, salmebøker og bibelfortellinger har hevd i religiøs sammenheng. Men spørsmål rundt sjangerbestemmelse er for kompliserte til at man kan gruppere en så sammensatt mengde bøker etter enkle forestillinger om tematikk eller agenda.

En ting er problemene med å definere og avgrense begrepet. En annen ting er hvordan det fungerer i bruk. "Religiøs" og "forkynnende" er begreper som ofte opptrer sammen, og som dermed fort låner betydning av hverandre. Derfor kan ordene være nærliggende å gripe til som raske generaliseringer i en vurderingssituasjon, uten at man tar stilling til hver enkelt boks litterære særtrekk.

Man kunne ellers spørre hvorfor ikke flere typer religiøs forkynnelse kunne ha sin berettigelse som tilbud til brukerne, på linje med bøker om antirasisme eller miljøvern. Boksamlinger som skal betjene allmennheten burde inneholde blant annet andaktsbøker for barn. Men hvor mange bibliotekarer føler seg kvalifisert til å skille gode andaktsbøker fra mindre gode? Kanskje kunne alminnelig litterær kompetanse bringe dem langt, dersom de greide å se bort fra at dette var "religiøs" litteratur.

"Religiøs litteratur" som begrep er ikke bare tvetydig, generaliserende, styrende og lett å misbruke. Det kan også komme til å understøtte forestillingen om at det finnes en type litteratur som er prinsipielt annerledes enn annen, og som ikke skal vurderes etter litterære kriterier. Det ville være en feil. Såkalt kristne bøker bør nettopp i kraft av å være en etablert litteratur, bli gjenstand for kvalifisert vurdering.[4]

Begrepet "religiøs litteratur" kan lenke det religiøse stoffet til tradisjonelle kristne sammenhenger og maskere innslag av religiøsitet som ligger i andre bøker. Det er en ironi hvis religiøs litteratur tolkes som bøker for religiøse mennesker, når motivasjonen bak mange av bøkene formodentlig er å bli lest av nettopp tvilende og ikke-troende. Konsekvensen blir at kvalitet i en del religiøs litteratur står i fare for å bli oversett, at forfattere av religiøse bøker ikke i stor nok grad blir utfordret av den litterære allmennhet og at skillet mellom den religiøse og sekulære institusjon sementeres.

Generelt kan det sies at det er problematisk å foreta kategoriske plasseringer av ytringer som skal fungere i et flerkulturelt samfunn. Selve betegnelsen "flerkulturell" er problematisk, for den inngår i en dikotomi sammen med "enkulturell" som mer og mer fremstår som en konstruksjon. "Identitet" blir likeledes et vanskelig begrep, siden mennesker deltar i ulike kulturelle sammenhenger med ulike identiteter. Disse synspunktene er direkte overførbare til betegnelsen "religiøse" eller "kristne"

barnebøker. Religiøsitet forstått som subkulturelt fenomen er både uheldig og misvisende.

2 Kan religiøs litteratur være god barnelitteratur?

Har man negative holdninger til religiøs litteratur, kan det være fordi man har møtt bøker med en slagordpreget forkynnelse, skikkelser som mangler troverdighet og som blir vanskelige å identifisere seg med; sentimentale, forutsigbare, klisjéfylte, trivielle og lite spennende bøker. ”Mye av denne typen litteratur fortjener ikke å bli tatt seriøst som litteratur”, skriver Ommundsen (2005).[6]

Hva er så god religiøs barnelitteratur? Astri Ramsfjell antyder noen kriterier: Det må gis et sant bilde av verden, samfunnet og relasjonene. Ensidige persontegninger og religiøs polarisering må unngås og anger og bot eller bønn og oppfyllelse må ikke bli automatiske ingredienser i fremstillingen. Miljøskildringen må være realistisk og mulig å leve seg inn i. Personene må få flere egenskaper enn bare det de trenger for å illustrere tematiske poeng. Det må være en god identifikasjonsfigur. Foreldreautoritet og religiøs autoritet må ikke forveksles. Voksenfigurene må ikke være de eneste med menneskelig integritet. Teksten må være narrativ og tilpasset målgruppens nivå. Både voksne og barn må levere innspill som belyser troens innhold, og barnas måte å oppleve og erkjenne på må fremstilles som likeverdig med den voksnes. Religion må presenteres som et spontant livsfellesskap, ikke som et sett moralregler.[7]

Men å skrive litteratur ut fra en liste med gode hensikter er problematisk, slik det generelt er vanskelig å definere god litteratur.[8] Hva gode bøker kan duge til, kan likevel være interessant å skjule til. Fougner (1993) sammenligner lesning med lek. ”Når en fortelling fungerer for barn, er det ofte nettopp fordi den egentlig handler om leseren selv, i vekst og utvikling. Slik som barns lek gjør”.[9] Det handler om å ”gjøre de grunnleggende erfaringer som trengs for å mestre en gradvis mer komplisert verden.” Her kommer litteraturens bearbeidende funksjon i fokus: litteraturen fungerer som tilværelsestolkning.

Steffensen (1993) vektlegger at litteratur lar oss oppdage ting som ikke kan oppdages på andre måter.[10] Bettelheim (1978) er opptatt av eventyrs betydning for forståelse av psyken, og gir dem dermed betydning for identitetsdannelse og utvikling.[11] Danielsen (1997) peker på fortellingenes rolle som døråpnere til kulturens fortellinger og innsikt.[12] Møhl og Schak (1980) legger til at gode bøker virker aktiverende ved å gi barnet mot og mål og ved å peke på måter å løse problemer på.[13]

Forfatterne selv distanserer seg gjerne fra tanken om barnebøker som oppdragende tekster, og mange kunne sikkert vært medunderskrivere på dette manifestet: ”Våre bøker skal aldri styres av moral, etikk, pedagogikk eller politisk korrekte strømninger. Vi skriver ikke for å bli likt av voksne. En litterær historie som tilfredsstillende oss selv, er den beste historien vi kan skrive.”[14]

Alle disse tankene om tekstens mening skulle harmonere bra med målene for religiøs forkynnelse: å møte noe autentisk, å oppleve noe vesentlig, å bli kjent med seg selv og

sin kultur, å søke mening i tekster, å bli sporet til handling, å forstå sin verden, å stille spørsmål og undersøke svarene man får. Kort sagt: Å mobilisere hele seg med utgangspunkt i skriften. Spørsmålet i overskriften burde snus på hodet: Er all god litteratur også religiøs litteratur? Svaret kan ikke ligge så langt fra *ja*.

Snorre (for ungdom) kan si noe om hedenskap og kristenmakt, *Robinson Crusoe* kan si noe om besvergelse og påkallelse i den ytterste nød og ensomhet. Asbjørnsen og Moes *Folkeeventyr* kan si oss noe om tradisjoner, mørkekrefter, heltegjerninger og oppfyllelse. *Hjortefot* kan si oss noe om naturmennesket i paradistilstanden. *Brødrene Løvehjerte* kan si noe om døden, offeret og kjærligheten som varer inn i evigheten. I tillegg til alt annet de sier.

3 Tre tekster i døråpningen

Så langt har jeg omtalt to adskilte tradisjonelle litterære rom i det litterære landskapet, og jeg har argumentert for å rive skillevegger mellom dem. Når det utgis bøker på terskelen mellom rommene, er det verd å akte på, og når slike utgivelser ser ut til å vokse ut av metaforen og tar hele landskapet i bruk, blir det spennende leseropplevelser.

I

Hando. Kjendo. Søndag. En fortelling om et vennskap og et underverk er den fulle tittelen på en billedbok av Tore Renberg og Kim Hiorthøy. Teksten er knapp og poetisk og ble skrevet ned i løpet av noen timer, ifølge forfatteren.

Veiledende liste skriver: ”Hando og Kjendo er svært ulike. Den ene er lang, den andre kort, den ene blid, den andre trist. Men venner er de, og i denne boken går de søndagstur til stranden. Der bader og hviler de og spiller sjakk. Dessuten beundrer de en busk som står der, bare de to. Slik pleier søndagene å gå. Men det er ikke hver søndag at busken deres brenner... ”.

Illustrasjon: Kim Hiorthøy, Hando Kjendo. Søndag.

Rammefortellingen er en jeg-fortelling som foregår på to ulike oppslag. Det ene, i starten av boken, viser den lange Hando som et vertikalt felt til venstre, med den lille Kjendo ved siden. På det parallelle oppslaget i slutten av boken finner vi en formlik representasjon: vinduet til venstre og puten i sengen ved siden av. Vinduet er åpent. Det står en plante i karmen. Begge bilder er i sort-hvitt. Fortellerstemmen gjør på siste oppslag rede for hvordan Hando og Kjendo ble til en morgen, mens lyset strømmet inn gjennom vinduet. Resten av fortellingen kan leses som en fabulering rundt de konkrete tingene i rommet: Planten som busken, sollyset som ilden, karmen som horisonten, puten som Kjendo og så videre.

Rammefortellingen blir slik en skapelsesfortelling med en parallell i Bibelens skapelsesberetning, både på tekst- og billedplanet. Før skapelsen var jorden øde og tom, slik bildene er tomme for farger. Så utsier Gud skaperordet. Det samme gjør fortelleren i Hando Kjendo. "Så hvisket jeg ut i rommet", sier han, og dermed blir de to fyrene til. Og mens Gud sier "det bli lys", faller lyset inn gjennom gardinene i teksten. Dette skjer på søndag, skapelsens første dag, ifølge boken, og dermed er den intertekstuelle forbindelsen endelig etablert.

Er Hando og Kjendo Adam og Eva i paradiset? Landskapet de to vennene beveger seg i virker i alle fall helt nyskapt og nokså spartansk innredet. Mot den nesten monotone horisonten stjeler den lange, sure agurken og den lille, spretne ketsjuptomaten showet og skulle appellere til lekne lesere i flere aldre. Tegneserieinnslagene, med snakkebobler, siksakmarkeringer, tårer og andre konvensjonelle tegn, knytter an til de

unge leseres verden.

Ellers er det den spesielle dialogen som dominerer teksten. Det er den fortrolige og omsorgsfulle småpratene mellom to som har kjent hverandre lenge og som finner måter å leve sammen på, med alle sine ulikheter. De utfyller og respekterer hverandre: Hando kan svinge, mens Kjendo kan sprette. Hando er en sørgmodig skikkelse som stadig gråter. Tårene er ikke en normal reaksjon på triste hendelser, men en del av hans vesen. Kjendos gode humør knyttes konsekvent til hans lille spretne kropp og oppstår uavhengig av handlingen. Til sammen representerer de to hvert sitt prinsipp i tilværelsen, det alvorfylte og angstfylte og det lekne og lette. Når slike størrelser inngår en personlig relasjon i en fortelling, er vi nær mytenes verden. Med Bibelen i bakhodet kunne vi tolke historien som et uttrykk for Guds vesen. ”La oss skape mennesker i vårt bilde, som et avbilde av oss”, sier Gud i 1. mosebok. Og hvis noe kan sies om Hando og Kjendo, så er det at de er menneskelige.

Blomsten i busken er gjenstand for deres stadige fascinasjon. De to personene sammen med blomsten er et trekløver som har sin parallell i Faderen, Sønnen og Ånden. C. S. Lewis’ tolket Gud slik: Gud er kjærlighet, og dette er bare mulig hvis guddommen forstås som en evig og samtidig pågående relasjon av personer som kontinuerlig føder og opprettholder hverandre.[15] Fortellingens høydepunkt er at busken brenner. Hando og Kjendo står på hellig grunn, og det gjør vi lesere også. Busken brenner uten å brenne opp, akkurat som busken på Sinaifjellet. Men Hando og Kjendo bringer ikke med seg stentavler tilbake fra sin vandring. Derimot oppdager de nytt liv i busken, en blomst til. Her åpner fortellingen seg, men den mytisk-religiøse følelsen følger teksten mot slutten. ”Kanskje vår aller fineste kveld”, sier Kjendo, og det griper ham så sterkt at han er nødt til å dele det med noen, og det blir den lyttende Hando, mens de går ut av historien. Så blir det natt første dag.

Illustrasjon: Kim Hiorthøy, Hando Kjendo. Søndag.

På billedsiden er det verd å merke seg i alle fall tre ting: 1: Tørkede blomsterdeler, som i bibelsk sammenheng er et bilde på menneskets forgjengelighet og Guds omsorg.[16] Avtrykket av blomstene i malingsstrukturen i bildene forsterker forgjengelighetsmotivet ytterligere. Blomstene kan gjenkjennes som ingredienser fra en pot-pourri-blanding.

De gjenfinnes blant annet i bildet av busken når den brenner. Røkelse er et kjent symbol som offerhandling i jødisk sammenheng, og i Johannes' åpenbaring sammenlignes røken med de helliges bønner. 2: Sommerfuglen som også gjengis fotografisk i starten og slutten av boken. Komposisjonen er symmetrisk, men mot slutten er sommerfuglen død. Sommerfuglens symbolverdi er knyttet til sjelen, og brukes blant annet av begravelsesbyråer. Det er altså mange elementer i *Hando Kjendo* som gjør den egnet til å tematisere de helt store spørsmålene. 3: Det midterste oppslaget, hvor busken står alene i mørket og brenner. I skyene over ser vi profilen av et ansikt. I fortellingen om Moses og Gud spiller Guds ansikt en viktig rolle, som tabu og samtidig som uttrykk for velsignelse. Heller ikke i *Hando Kjendo* utstyres han med distinkte trekk. Han er likevel nærværende, også i teksten. Guds navn i fortellingen om Moses er interessant, siden Guds vesen ikke knyttes til et konvensjonelt navn. I stedet kaller Gud seg "Jeg er", Jahve. Et ekko gjenfinner vi i *Hando Kjendo*, i et stadig tilbakevendende formel: "slik er det bare."

Illustrasjon: Kim Hiorthøy, Hando Kjendo. Søndag.

Anmelderne av boken er i villrede. Flere nøyer seg med å beskrive bokens elementer, uten å nærme seg en karakterisering eller en tolkning. Vennskap og barnlig undring går igjen. "Hva er vel bedre enn et åpent sinn i møte med nye bekjentskaper. Da er det best å gjøre som lange Hando og lille Kjendo – kaste seg ut i dansen uten å gruble på uvesentlige ting. Si som forfatteren: "Slik er det bare", sier en anmelder." [17] En annen anmelder er skeptisk til naivismen: "...muligens finnes en Ole Brumm-klok dobbelthet mellom permene – en moteriktig barnlighet som flyter på en bølge av naivisme etter at den kalde ironien ble meldt umoderne i fjor. Men jeg finner den ikke." [18] En tredje

sier dette: "...det komiske i Hiorthøy sin strek motverkar den poetiske ambisjonen teksten nok har, men som ikkje blir forløynt. Den bibelske allusjonen kunne ha styrka denne ambisjonen, men han manglar ein meiningsfull funksjon, ei retning." [19]

Det ser ikke ut til at noen av anmelderne har gått inn i tekst-bilde-samspeillet som et seriøst og utviklet uttrykk for religiøsitet. Det kan ha ført til at bokens kvalitet også er blitt oversett, og at den får merkelappen "uforløst naivisme". Jeg vil snarere hevde at en bok med religiøst motiv nettopp kan ha som kvalitetstegn at den er antydende, lite konkluderende, sprikende, undrende og åpen i uttrykket. Den behøver ikke ha mindre på hjertet av den grunn.

II

Neste bok fikk også blandet mottagelse. Referansen til Bibelen er tydeligere, siden boken faktisk kalles et evangelium, "godt nytt". Om Hans Sandes *Elefantevangeliet* er gode nyheter for leserne, er så spørsmålet. I intervjuer i forbindelse med utgivelsen fremstår Sande som både bibel- og kirkekritisk. Han ønsker å få frem Jesu menneskelige sider. [20] At Klassekampen lovpriser utgivelsen, mens Vårt land stiller seg kritisk, sier noe om førsteinntrykket teksten gir. [21]

Illustrasjon: Akin Düzakin, *Elefantevangeliet*.

Veiledende liste skriver: "Dette er ein burlesk og samstundes alvorleg versjon av historia om Jesus. Vi møter ein annan Jesus enn i evangelia. I denne boka har elefantar tatt plassen til disiplane, og Jesus sjølv fer rundt på sykkelen sin og finn på både velgjerningar og fantestrekar.. Vi får og sjå at det ikkje alltid er lett å gjere gode gjerningar, og demonutdriving og helbreding av lamme får ikkje berre positive konsekvensar. Teksten er ikkje ein allegori, heller ikkje ei attdikting, men er ei fri omskriving av dei kjende forteljingene. Samstundes held teksten seg på mange punkt nær opp til originalen." Anmelderen Ola By Rise kaller dette "Barnebokas *Life of Brian*", med henvisning til Monty Pythons film fra 1979, hvor motivet virkelig får en parodisk behandling som må kalles anarkistisk og lite pietetsfull.

Teksten er en episodisk mosaikk som representerer brudd på flere måter. For det første er det en tekstlig inkontinuitet, siden episodene er ordnet som fragmenter fra et lengre

forløp. For det annet er det et språk i motivet, siden hovedpersonen skiller seg så mye fra den Jesus vi møter i Bibelen. For det tredje er det et stilistisk brudd, siden ord og setninger hentet fra andre teksttyper bryter inn i teksten på ulike måter, for eksempel gjennom allusjoner til folkediktning. "Hvordan bjørnen ble stubbrumpe" og "Smørbukk" er med, og mange av skildringene har opphavssagnets form. Det er også et brudd temporalt og lokalt, med mange anakronismer. Kaifas kjører moped, og sammenvokste tvillinger kommer på besøk fra Siam. Alle slags uttrykk, historier og begrep blir snudd på hodet. At Jesus henger som en mislykket Tarzan fra en slange i paretreet og dermed finner opp strikkhoppet, fremstår som en normal begivenhet i boken. Og elefantdisiplene åpner dyreklinikk for røde hunder.

Illustrasjon: Akin Düzakin, Elefantevangeliet.

Men dette er ikke en type barnelitterær eller barnekulturell nonsensmotiv i vanlig forstand. Teksten representerer nemlig også kontinuitet. Episodene har motivmessig sammenheng, siden de alle har samme hovedperson. De gir også et riss av en overgripende historie, siden episodene referer til hverandre. Det er også en strukturell rytme som går igjen i alle tekstene: Først den merkelige hendelsen. Dernest Jesu kommentar, ofte i samtale med folk eller med elefantene. Til sist den overraskende vrien. Men viktigst av alt er parallellen til Bibelens evangelier, som gjør at teksten kan foreta mange krumpring uten at den erfarne leser mister tråden.

Teksten følger evangeliene på viktige punkter, ikke bare når det gjelder det fysiske og religiøse landskapet Jesus befinner seg i. *Elefantevangeliet* uttrykker også evangeliens spesifikke budskap: Jesus vil ikke være konge. "Eg kjem med fred frå far min i

himmelen”. Dette faller ikke i god jord blant folket, og til sist blir han korsfestet. Også en Peter-skikkelse er tatt med når Jesus tas til fange. Dette innslaget er ikke nødvendig i den narrative logikken. Rollen denne episoden spiller, har å gjøre med referansen til Bibelen å gjøre, og det handler om mer enn hjelpsomhet, naturvern, dyretekke og klovneri.

Illustrasjon: Akin Düzakin, Elefantevangeliet.

Bokens avslutning er tvetydig. På det ytre plan dør Jesus-skikkelsen, og elefantene lager skrøner ut av alt han hadde sagt og gjort. Men det står ikke hvem som er opphavsmenn til teksten, slik Bibelens evangelier er nøye med å gjøre rede for. At elefanter forteller historier, må vel også sees på som så spesielt at selve innholdet i historiene kommer i et annet lys. Teksten blir både sirkus og biografi, og det er ingen grunn til å ta Jesus-skikkelsens død mer alvorlig enn de surrealistiske innslagene i fortellingen. Slik kommer den underliggende tematikken frem: Religiøse tekster skal skape undring like mye som de skal sortere og forklare. Og de kan med fordel møtes med et barnlig sinn.

Det er vanlig å tenke at barn trenger å høre kulturens grunnfortellinger før de møter bearbejdede versjoner. Det kan være klokt, med tanke på hvordan en del fortellinger fremmes som kommersiell trivialliteratur i ulike medier. Denne boken er annerledes. Den står på egne ben i all sin vilterhet, og kan fint fungere som døråpner og appetittvekker for lesning av bibelstoff. I *Elefantevangeliet* møter barna både djevelutdrivelse, korsdød, undergjerninger og menneskelighet på godt og vondt, og det i en form de kan dikte videre rundt og fabulere fritt omkring. En blek barnebibel som

utelater det problematiske og kanskje til og med gir oss kjedelige historier, er langt verre.

Det er også verd å merke seg Akin Düzakins pietetsfulle behandling av stoffet. Bildene er preget av ryddige flater, med ensfargede felt og mange frie profiler, som gir et rolig og oversiktlig inntrykk. Virkemidlene er avdempet. I erotiske og voldelige sekvenser kunne det vært rikelig anledning til å utlevere skikkelsene til leserne, men det forekommer ikke. Selv djevelmotivet roes ned, og demonene tones ned til stikkende insekter. Det er teksten som står for det viltre. Tegningenes holdning synes å være en markering av at vi her står overfor en figur, ikke en person. Men de uttrykker sympati med Jesus-skikkelsen, der han går omkring med et hjerte-motiv trykt foran på kjortelen. Hva elefantene gjør i historien, er det opp til leseren å finne ut. I teksten og bildene er de både varme og vimsete. Omtrent som mennesker.

III

Om *Elefantevangeliets* har noen lag som man må være voksen og erfaren for å fatte, så har i alle fall Ulf Starks *Lille Asmodeus* det. Men hos Stark er handlingen mer tydelig tilpasset unge lesere og inviterer umiddelbart til identifikasjon. *Veiledende liste* skriver:

”I Underverdenen bor Mørkets Hersker og hans familie, ivrig opptatt med å plage de usaliges sjeler med gafler og glødende kull. Lille, snille Asmodeus finner imidlertid ingen glede i denne virksomheten, og sendes derfor til Jorden på sjelejakt for å bevise at han har djevelegenskaper. Det burde være nok av potensielle ofre, men Asmodeus lykkes ikke før han møter lille Kristina, som gir bort sin sjel til Djevelen for at broren hennes skal bli frisk. En slik offervillighet vipper imidlertid Mørkets Hersker av pinnen.”

Antiheltmotivet kjenner vi igjen fra den lille snille ulven, den lille snille heksen, den fredelige lille skrekkøglen og så videre. Her møter vi Djevelen og hans problembarn av en snill sønn. Starks helvete ligner mer på Helheim eller Hades enn på Bibelens fremstillinger, men i vestlig kristendom har forestillingen om demonenes varme torturkammer lange tradisjoner, med Dante Allighieri og Hieronymus Bosch som viktige premissleverandører.

Illustrasjon: Anna Höglund: Lille Asmodeus.

Når helvete her dukker opp i en barnebok, kan det være uttrykk for den endelige sekularisering av samfunnet. Djevler tas ikke mer på alvor enn eventyrenes troll. Men for den sarte sjel gjøres det grep i teksten som motvirker skrekken: Fra første stund sanser og opplever vi sammen med lille Asmodeus. Hans private problemer blir leserens fokus. Vi bekymrer oss for hvorfor en liten tass sitter og sukker og søker trøst i knitringen fra bålet. De fortapte sjelene i flammene kommer i bakgrunnen. Djevlen selv presenteres først og fremst som far, og gjennom teksten møter vi ham i omskrivninger som "Mørkets fyrste, sukkenes herre", ja, til og med "Per", som en av mostrene kaller ham. Dette er en strategi for avmytologisering. Hjemme hos djevlen er det for øvrig rampemorale som rå, og dermed befinner vi oss mentalt i barnas uskikkelige lek, med alskens spetakkel og matgris eller i et slags bakvendtland hvor vante regler snus litt på hodet. Da kan leseren godta litt gru uten å ta skrekken.

Bildene tar fatt i motivet, og vi ser tydelig hvordan sjelene blir pint mens djevlene danser glade omkring. Fortapte mennesker må tåle tortur i vann, i is og i flammer. Her kan leseren spekulere over straffemetodene: Hvilke synder gjør at man får djevlesk kuldebehandling? Eller drukningstortur? Men også bildeuttrykket har elementer som styrer tanken bort fra eventuell angst: Streken er naiv og lite realistisk. Vi får ikke se demonenes skadefro ansikter, som kunne vært en sterk opplevelse, og de plagede sees bare på avstand. Humor og overdrivelser tar brodden fra skrekken: Badstutermometeret på veggen er et komisk innslag. Tydelig, rytmisk rammebruk og fortegnede perspektiv og proporsjoner understreker fiksjonen. Så om førsteinntrykket kan være sterk kost, så gir fortellermåten en mental beredskap til å takle det. Og i fortellingen møter vi ondskap på andre og viktigere måter enn som klisjefylte skrekkscenarier.

Det er nemlig tre tematiske tråder som betyr noe i fortellingen. Far-sønn-forholdet står sentralt. Den Ondes viktigste karaktertrekk er betinget kjærlighet. Samme tanke møter vi gjennom Asmodeus' møte med menneskene. Det handler om belønning og betaling, med grådighet som drivkraft. Det viser seg at menneskenes hovmod, tankeløshet og ondskap ikke står tilbake for djevlenes. Men det er hos det ulykkelige menneske at

fortellingen får sitt vendepunkt. Med Kristina får Faust-motivet en vri som slår tilbake på Djevelen selv, for hun ber ikke om noe for sin egen del. Hun satser sin sjel og tar turen til dødsriket for å frelse broren. En slik uselvviskheter har ikke Mørkets hersker forutsett, og dermed blir hans regler satt ut av spill. Kristina blir slik navnet antyder en Kristus-skikkelse i fortellingen. På side 30, like før forløsningen av broren, danner hun et kors med sin egen kropp, like foran en brennende busk. Tornebuskens, lovens og gjengjeldelsens etikk blir uttrykk for problemet, mens kjærligheten, nåden og offeret blir løsningen.

Illustrasjon: Anna Höglund: Lille Asmodeus.

Fortellingen uttrykker grunnleggende religiøse tanker på en måte som er fattbar for barn. Og det er ikke fordi tematikken er forenklet. Tvert imot er boken et uttrykk for at den dypeste religiøse tematikken ligger godt til rette for formidling nettopp til barn. Men selve historien er enkel på måter som gjør at den kan leses av unge lesere, og slik at barneperspektivet ivaretas. Får man leve med boken noen år, vil man oppdage mange flere måter å lese den på. Jeg mener den religiøse måten er en av de viktigste.

4 Konklusjon

Selve kjennetegnet på det litterære er at teksten virker underliggjørende og får oss til å stanse opp og vende oppmerksomheten mot teksten selv, ifølge de russiske formalister. Slik skapes en type åpenhet for kunsten og et utgangspunkt for søken.

De tre forfatterne bak bøkene over har alle skrevet bøker med religiøs tematikk gjennom mange år. De er erfarne når det gjelder å formidle slike tanker. Tekstene er bærere av spørsmål som angår enkeltmenneskets identitet, valg og livsbetingelser, men også dets bestemmelse, mening og verdi. ”De mest interessante spørsmåla är alltid de som inte har några svar”, sier Ulf Stark.[22] Derfor er litteraturen en av de få måtene man kan si noe fyllestgjørende om religiøse emner på. Kanskje er kvalitetslitteratur de eneste tekstene som egner seg. De finnes nok både hos religiøse og andre forlag. Men da må formidlerne identifisere både den litterære kvaliteten og det religiøse potensialet i tekstene.

Fotnoter:

- [1] Slik gjøres det i *Kristen tro i litteraturen, Barn, bøcker och kristen tro* og *Tro og tvil i moderne barnelitteratur*
- [2] Ramsfjell 1985:39
- [3] Hos Lövgren 1978:74 knyttes forkynnelse til definisjonen av den religiøse litteraturen. I Skeie og Sætre 1985b:38,40 knyttes forkynnelse til litteraturens funksjon. Ramsfjell knytter forkynnelse i bøkene til *pedagogisk intensjon, kunnskapsformidling* og *å undervise ved å bruke en skjønnlitterær form*.
- [4] Skeie og Pemmer 1985b:37. Her peker redaktørene på tre funksjoner som religiøs barnelitteratur har: underholdning, formidling av gudsbilde og formidling av voksnes verdisyn. Skeie og Sætre tar til orde for skjerpede krav til en litteratur som skal fungere på så mange plan samtidig.
- [5] Fajersson og Zeuthen 2005
- [6] Ommundsen 2005:268
- [7] Ramsfjell 1985 og 1991
- [8] Møhl og Schack 1980:121 nevner problemene med kriterier for god litteratur, men lager likevel en liste over krav til barnebøker. Utgangspunktet er barns behov og barns kapasitet i forhold til tekster.
- [9] Fougner 1993:115
- [10] Steffensen 1993:14 ff
- [11] Bettelheim 1978
- [12] Danielsen 1997
- [13] Møhl og Schack 1980:119
- [14] Fra et barnelitterært manifest hengt opp på dodøren på Deichmanske bibliotek i Oslo av forfatterne Reidar Kjeldsen, Arne Svingen og Sverre Henmo. Kilde: Vårt land 14.08.03
- [15] Lewis, C. S. 1977: *Mere Christianity*, kapittel 26-27
- [16] Salme 103,15-17, Matteus 6, 28-30
- [17] Anne Liv Tønnesen i *Stavanger Aftenblad* 20.10.1999
- [18] Tarald Aano i *Stavanger Aftenblad* 12.10.1999
- [19] Ingeborg Mjør i *Bergens Tidende* 30.9.1999
- [20] *Sunnhordland* 4.10.1999, *Aftenposten* 25.8.1999, *Bergens tidende* 27.7.1999
- [21] Eivor Bergum i *Klassekampen* 20.9.1999, Marianne Lystrup i *Vårt Land* 2.9.1999
- [22] Gunhild Arby 2000: "Starks Gud är en rolig djävul". I *Mersmak* 1/2000.

Primærtetekster

Renberg, Tore og Kim Hiorthøy (ill.): *Hando Kjendo : søndag*
Sande, Hans og Akin Düzakin (ill.) 1999: *Elefantevangeliet*
Stark, Ulf og Anna Höglund (ill.) 1999: *Lille Asmodeus*. Oversatt av Kjersti Scheen

Litteratur

Andreassen, Trond 1986: *Det litterære system i Norge. En litteratursosiologisk innføring*

Birkeland, Tone og Gunvor Risa 1990: *Analyse og vurdering av barnelitteratur*

Fajersson, Karin og Lise Zeuthen 2005: "Learning "Multicultural/Interkultural Competences" in Teacher Education", i *The proceedings of the 15th annual conference of the European Teacher Education Network*

Bettelheim, Bruno 1978: *Sagans förtrollade värld*

. Breen, Else 1974: "Vurdering av barnelitteratur". I *Norsk litterær årbok*, 1974.

Danielsen, Ruth 1997: *Kulturbærende fortellinger, barn og skole*

Fougner 1993: "Om lek og litteratur og litteratur som lek". I Selmer-Olsen, Ivar (red.) 1993: *Kulturens fortellinger*

Gravir, Magnhild og Olav Imenes 1994: *Bøker for barn. Analyse – vurdering – formidling. Fjerde redigerte utgåve*

Kristensen, Sven Møller 1970: "Former for accep"t. I *Litteratursociologiske essays*

Lövgren, Carl Agnar (red.) 1978: *Barn, böcker och kristen tro*

Møhl, Bo, og May Schak 1980: Når børn læser Ommundsen, Åse M.: Mellom barken og veden. "Trosopplæringslitteratur: Pådyttet belæring eller invitasjon til undring?" , i *Prismet* 2/2005

Pramling, Ingrid m. fl. 1993: *Lära av sagan*

Ramsfjell, Astri 1985: "Kristendom i handling og ord. Om skjønnlitteratur forkynning for dei minste". I Skeie, Eyvind og Tove Pemmer Sætre 1985b: *Kristen tro i barnelitteraturen*

Ramsfjell, Astri 1991: "Religion og barnelitteratur". I Birkeland, Tone m. fl. (red.): *Barnelitteratur i mellomkrigstida*, s. 74 (Norsk senter for barneforskning, Universitetet i Trondheim. Arbeidsseminar på Finse 24.-26. januar 1991)

Steffensen, Bo 1993: *Når børn læser fiktion*

Solbu, Elise 1991: "Norske folkeeventyr – og den verdi de kan ha i kristen oppdragelse". I *Med fantasiens støttestav mot det lovede land. Barnelitteraturen som verdiformidleri hjem, skole og menighet*.

Toijer-Nilsson, Ying 1980 (svensk utg. 1976): *Tro og tvil i kristen barnelitteratur*
Veiledende liste for barne- og ungdomslitteratur (Bibliotekssentralen, nå ABM-utvikling)

[Om Eivind Karlsson](#)

Denne artikkelen kommer fra Barnebokkritikk

<http://www.barnebokkritikk.no/>

Adressen til denne artikkelen er:

<http://www.barnebokkritikk.no//modules.php?name=News&file=article&sid=33>